

Tasavvufî Kavramlar Çerçevesinde Hz. Osman'ın İslâm Tasavvufundaki Yeri

*The Place of Hz. Uthman in Islamic Sufism within the Framework
of Sufi Concepts*

Halil Bozkurt

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, Ordu, Türkiye / Ordu University Institute
of Social Sciences Department of Tasawwuf PhD Student, Ordu, Türkiye

<https://orcid.org/0009-0000-5469-3592>

hl1bzkr52@gmail.com

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Mart / 16 March 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Aralık / 11 December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / 31 December 2024

Yayın Dönemi / Publication Period: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.46231/sufiyye.1453814>

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited*

(Halil Bozkurt).

Telif Hakkı&Lisans

Copyright&License:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / *Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.*

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.*

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği / *Kalem Education Culture Academy Association*

Atıf / Cite as

Halil Bozkurt, "Tasavvufî Kavramlar Çerçevesinde Hz. Osman'ın İslâm Tasavvufundaki Yeri", *Sufiyye* 17 (Aralık/December 2024), 211-236.

Öz

Hiz. Osman, Hiz. Peygambere damat olmuş, zi'n-nüreyin lakabıyla nitelenmiş, Müslümanların üçüncü halifesi olarak İşlâm tarihinde yerini almış mümtaz bir sahâbedir. Onun şehâdeti Müslümanları psikolojik ve sosyolojik açıdan derinden etkilemiş bir hâdisedir. O şehit edildikten sonra zühd hareketleri ortaya çıkmış ve dünyaya karşı mesâfeli bir tavır takınılmıştır. Hiz. Osman zengin olmasına rağmen sâde ve mütevâzı bir yaşam sürmüş, malını Allah'ın rızasını kazanmak için sonuna kadar sarf etmiştir. Onun gündüzleri oruçlu bir şekilde halka hizmeti, geceleri ise uzun Kur'an tilâvetleriyle Hakk'a ilticâsı sūfiler için örneklilik teşkil etmiştir. Yine onun ömrünün sonuna kadar zühd, fakr, verâ', takvâ, edep ve hayâ dolu yaşantısı, olaylara karşı firâset yüklü bakışı, melâmî neşvesi sūfilerin örnekleme aldığı bir başka unsurdur. İlk dönemde yazılan *Kitâbü'z-Zühd*'ler ve tasavvuf klasiklerinde Hiz. Osman'a diğer üç halifeye nazaran pek fazla yer verilmemiştir. Tabakât literatüründe de Hiz. Osman'a açılan müstakil başlıklar bir elin parmağını geçmemektedir. Hiz. Osman'ın zi'n-nüreyin şeklinde anılmasına sūfiler tarafından hilm-hayâ, tahkik-temkin, ilim-irfan, teslimiyet-ihlas, ikram-iyilik, sıdk-fakir gibi ikili terkiplerle mânevî anlamlar yüklenmiştir. Hiz. Osman'ın zâhidâne yaşantısı zühd dönemindeki bazı sūfilerin tasavvuf anlayışlarına etki etmiş, teşekkül dönemindeki bazı ekollerin temelini oluşturmuş, özellikle Nakřibendiliđin esaslarında kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Zühd, Hayâ, İşâr, Melâmet.

Abstract

Hiz. Uthman, who was the broom of the Prophet, and known as *dhul-nurayn* (the possessor of two lights), served as the third khalif of the Muslims, leaving his mark in Islamic history. His martyrdom profoundly impacted Muslims both psychologically and socially. After his martyrdom, some *zuhd* (ascetic) movements emerged, and a more reserved attitude toward worldly matters was adopted. Although he was rich, he led a simple and modest life, and spent all his fortune and belongings only to receive Allah's approval. His practice of serving the public while fasting during the day and retreating to Allah at night with long recitations of the Quran served as a model for Sufis. His life, which was full of *zuhd* (asceticism), *fakr* (poverty), *wara* (piety), *taqwa* (fornbearance), *adab* (good manners) and *haya* (decency), his wise perspective towards events and his *malami* life (his spirit of selflessness) was an another feature for Sufis.

In the early works on asceticism (*Kitab al-Zuhd*) and classical texts of Sufism, Hiz. Uthman received less attention compared to the other three caliphs. In the literature of *Tabaqat* (biographical dictionaries), there are very few separate parts for Hiz. Uthman. However, Sufis attributed spiritual meanings to the title *Dhul-Nurayn*, associating it with paired virtues such as forbearance and modesty, realization and composure, knowledge and wisdom, submission and sincerity, generosity and kindness, and truthfulness and detachment from worldly possessions. Hiz. Uthman's ascetic lifestyle influenced the Sufi understanding of asceticism during its early stages and laid the foundations for some schools of thought during the formation period of Sufism, particularly manifesting in the principles of the Naqşbandi order.

Keywords:: Sufism, zuhd (asceticism), haya (modesty), isar (altruism), malamet (selflessness).

Giriş

Bu makalede Hz. Osman'ın zâhidâne yaşantısı hem literatürel tarzda hem de onun fazileti açısından ele alındı. Daha sonra rivâyetler baz alınarak tasavvufî kavramlar çerçevesinde başlıklandırmalar yapıldı. Akabinde Hz. Osman'ın ârifâne, hâlisâne ve zâhidâne yaşantısına yer verildi. Son olarak ise eldeki verilerden hareketle yapılan çıkarımlar ve muhâkemeler neticesinde Hz. Osman'ın yaşantısının tasavvufî düşünceye ne gibi katkılar sağladığı ortaya konuldu. Tasavvuf alanında Hz. Osman'la ilgili yapılan çalışmalar birkaç sempozyum bildirisinden ibarettir. Mezkûr çalışmalarda konu *Kitâbü'z-Zühhd*¹ ve *İhyâ*² gibi eserlerle sınırlı tutulmuş ve bu eserlerdeki rivâyetlerden hareketle başlıklandırmalara gidilerek tasavvuf kültüründe Hz. Osman algısı³ ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma ise ilk etapta hem *Kitâbü'z-Zühhd*'leri hem de tasavvuf klasikleri ve tabakât türü eserleri de içine alan geniş bir perspektiften konuya yaklaşmaktadır. Bunun yanında daha önce temas edilmemiş rivâyetleri içermesi ve bu rivâyetlerden hareketle muhâkemeler, başlıklandırmalar ve çıkarımlar yapılması bu çalışmayı diğer makalelerden ayıran en önemli husustur. Netice itibariyle bu makale konusu itibariyle daha önce çok az kalem oynatılan bir meseleye katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Hicri ilk iki asrı kapsayan ve tasavvuf kavramının ortaya çıkmasına kadar süregelen döneme zühhd dönemi adı verilmektedir. Bu dönem yaklaşık yüz elli yılı kapsamaktadır. Bu dönemin en bariz özelliği Kur'an ve sünnet ekseninde ortaya konulan, dünyaya karşı mesafeli ve genellikle bireysel şekilde gelişen daha sonra ise bazı kavramlar çerçevesinde ekolleşen zühhd anlayışıdır. Zühhd dönemini kendi içinde Emevîler öncesi ve sonrası olarak telakki etmek gerekmektedir. Emevîler döneminden önce zühdü besleyen ana unsur Hz. Peygamberin dünya hayatı ve dünyevî olana bakışırken, daha sonra özellikle Hz. Osman'ın halifeliliğinden ve onun şehit edilmesinden itibaren ortaya çıkmaya başlayan hadiseler,

1 Hamit Demir, "Kitâbü'z-Zühhd Literatüründe Hz. Osman", *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020).

2 Yüksel Göztepe, "İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn'de Geçen Hz. Osman ile İlgili Bilgilerin Tasavvufî Düşünceye Katkısının İrdelenmesi", *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020).

3 Kadir Özköse, "Tasavvuf Kültüründe Hz. Osman Algısı", *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020).

Emevî yönetiminin keyfi uygulamaları ve bunların psikolojik ve sosyolojik yansımaları zühd hareketini şekillendiren önemli bir unsur olmuştur.⁴ Nitekim İbn Ömer'in "Hz. Osman şehit edildiği günden beri karnımı doyurmadım." ifadesi ve Hz. Ali'nin "Hz. Osman şehit edildikten ve evi yağmalandıktan sonra yemekleri tam pişmeden sadece şüpheden arındırdıktan sonra yedim." rivâyetleri halifenin şehâdetinden sonra inanların dünyaya karşı rağbetini azaltarak zâhidâne bir yaşam sürmeye başladığını destekler niteliktedir.⁵

Hadis külliyatında Hz. Osman'ın faziletine dair Buhârî'nin *Sahîh*'inde "Fezâilu'l-Ashâb"⁶ başlığı altında, Müslim'in *Sahîh*'inde "Fezâilu's-Sahâbe"⁷ bâbında, Tirmizî'nin ise *Câmü'l-Kebîr*'inde "Menâkıb"⁸ bölümünde rastlanılmaktadır. Hz. Osman'ın zühdüne dair malumatlar öğrenmek istenildiğinde göz atılması gereken bir diğer literatür ise bu döneme dair yazılan kaynakların en önemlileri olarak kabul edilen ve hadis külliyâtı içinde zühd başlıkları altında sadece bu konuya tahsis edilmiş *Kitâbü'z-Zühd*'lerdir.⁹ Bu eserler arasında Hz. Osman'la ilgili herhangi bir rivâyetin bulunmadığı tespit edilen eserler arasında Muâfâ b. İmran (ö. 185/801)'ın, Esed b. Musâ'nın (ö. 212/827) ve İbn Ebû Âsım'ın (ö. 287/900) *Kitâbü'z-Zühd* adlı eserleri sayılabilir.¹⁰ Öte yandan bu literatürün en eski kaynakları arasında yer alan Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181/797) *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik*

4 Ebu'l-Vefâ el-Ganîmi et-Taftazânî, *Medhal İle't-Tasavvufi'l-İslâmî* (Kâhire: Dâru's-Sekâfeti li'n-Neşri ve't-Tevzî, 1979), 68; Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 81; Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 15; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 57; Ali Bolat, *Tasavvufun Doğuşu Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 105.

5 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, thk. Mahmûd İbrahim Muhammed er-Rıdvân (Kâhire: Mektebetü Dâru't-Turâs, 2001), 1/281; Muhammed Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, çev. Fikri Yavuz (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017), 2/259.

6 Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), "Kitâbu Fedâili Ashâbu'n-Nebî", 7 (No: 3450-3457).

7 Müslim, *Sahîh-i Müslim*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1969), "Kitâbu Fedâili's-Sahâbe", 2401-2403.

8 Muhammed b. İshâ Tirmizî, *el-Câmü'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Kitâbu'l-Menâkıb", 59 (No: 3696-3697).

9 Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 40.

10 Ebî Mes'ud Muâfâ el-Mevslî, *Kitâbü'z-Zühd*, thk. Âmir Hasan Sabri (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1999); Esed b. Musa, *Kitâbü'z-Zühd*, thk. Ebû İshak el-Esrî (B.y.: Mektebetü'l-Vâyi'l-İslâmî, 1993); Amr İbn Ebî Âsım, *Kitâbü'z-Zühd*, thk. Abdulhâli Abdulhamid Hamid (Kâhire: Dâru's-Selfiye, 1987).

adlı eserinde Hz. Osman'la ilgili az da olsa rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Osman'a müstakil bir başlık açarak onun zâhidâne yaşantısına dair pek çok rivâyetin mevcudiyeti tespit edilen kaynak ise Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Kitâbü'z-Zühd* adlı eseridir. Vekî' b. Cerrâh ve Beyhakî'nin bu literatüre dair eserinde ise tek rivâyet bulunmaktadır.¹¹ Bu bilgiler ışığında ve *Kitâbü'z-Zühd* literatürü bağlamında Hz. Osman'la ilgili rivâyetlerin çok az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hz. Osman'ın zâhidâne yaşantısını gölgeleyen nedenler arasında halifeliği sırasında devlet yönetiminde akrabaları Ümeyyeoğulları'nın çok fazla söz sahibi olması, eyaletlere gönderilen valilerin tebâyla problem yaşaması, ictimâî, iktisadî ve dini alanda gerilemenin ortaya çıkması zikredilebilir.¹²

İlk dönemde kaleme alınan tasavvuf klasiklerinden olan ve tasavvufun temel konularına dair malumatlar barındıran *Lüma'* adlı eserinde Serrâc (ö. 378/988), Hz. Osman'ın zühdî özellikleriyle ilgili bir başlık açmış ve onu tahkîk ve temkîn ehli olarak nitelemiştir.¹³ Tasavvuf konusunda Farsça yazılan en eski eser sayılan *Keşfu'l-Mahcûb* müellifi Hücvirî (ö. 465/1072) ise eserinde Hz. Osman'la ilgili safâ ehlinin en âbid olanı, rızâ dergahının ayrılmaz bekçisi, Hz. Peygamberin sâdık takipçisi olarak övgüyle bahsetmiştir.¹⁴ Hargûşî (ö. 406/1015-16) zühd, tasavvuf ve ahlâka dair yazmış olduğu *Tehzîbü'l-Esrâr* adlı eserinde her peygamberin cenette bir yoldaşının ve refîkinin olduğunu, Hz. Peygamberin de refîkinin Osman b. Affan olduğunu rivâyet etmiştir.¹⁵

İlk dönem tasavvuf kaynaklarından sûfîlerin tercüme-i hallerini ve sözlerini konu edinen tabakât türü eserlere bakıldığında Hz. Osman'la ilgili bahis açılan ilk eserin Ebû Nuaym İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'sı* olduğu görülmektedir. Ebu Nuaym bu

11 Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, çev. Abdullah Samed Afaracı (Ankara: İ'tisam Yayınları, 2015), 288, 399; Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melih er-Ruâsî, *Ez-zühdü'l-veki'* (Medine: Mektebetü'd-Dar, 1984), 839; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2013), 965.

12 Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2/223-244; Demir, "Kitâbü'z-Zühd Literatüründe Hz. Osman", 509.

13 Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdülhalim Mahmud-Abdülbaki Sürur (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hadis, 1960), 176.

14 Ebî Ali el-Cüllabî el-Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 134.

15 Hargûşî, *Kitâbu Tehzîbü'l-Esrâr*, thk. İrfan Gündüz (İstanbul: Dâru Neşri Câmîatü İbn Haldûn, 2022), 1/346.

eserinde Hz. Osman'ı hulefâ-i râşidînin üçüncüsü, ibadetlerine bağlı, iki nur sahibi, iki hicrete iştirak eden ve iki kibleye namaz kılan kişi olarak tanımlamaktadır. Buna ilave olarak onun gecelerini secde ve kıyamla geçiren, ahiretten sakınıp Allah'ın rahmetini uman, cömert ve hayâ sahibi bir kişi olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁶ *Sıfâtü's-Safve* müellifi İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de eserinde Hz. Osman'la ilgili bilgiler vermiş ve onun hem fiziki özelliklerinden hem de fâziletlerinden bahsetmiştir.¹⁷ Hz. Osman'dan bahseden bir diğer eser ise Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sıdır. Şa'rânî eserinde Hz. Osman'ın ucuz kıyafetler giydiğini, infakta sınır tanımayıp kendisinin evde sirke ve zeytinyağı yediğini, kabristana her uğradığında sakallarını ıslatacak kadar ağladığını söylemektedir.¹⁸ Münâvî (ö. 1031/1622) *Kevâkibü'd-Dürriyye*'sinde Hz. Osman'la ilgili bir başlık açmış ve orada çeşitli tasavvuf tanımları yaparak Hz. Osman'ın tercüme-i hâlinin bu tanımlara uyduğunu ifade etmiştir. Yine Münâvî, Hz. Osman'ın Allah'ın rızâsına malıyla vasıl olduğunu, kendisinin kıt kanaat geçinmeyi tercih ederek çevresine sınırsızca infakta bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Tabâkât literatüründe Hz. Osman'la ilgili ortaya konulan bilgilerin genellikle Ebû Nuaym'ın tekrarı mahiyetinde olduğu görülmektedir. Makalede tekrara düşmemek adına müelliflerin Hz. Osman'la ilgili birbirlerinden farklı olan açıklamalarına daha ziyade yer verilmiştir. Yine dört büyük halifenin *Çehâr-Yâr-i Güzîn* ve *Hülefâ-i Râşidîn* adı altında menâkıbını aktaran ve onları öven eserlerde de müstakil başlık ve bâblarla Hz. Osman'a dair malumatlara tesadüf edilmektedir.²⁰ Bu rivâyetlerin genelinde Hz. Osman'ın güzel ahlakı ön plana çıkarılmaktadır.

16 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 1/55.

17 Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Abdurrahman Ali, *Sıfâtü's-Safve*, thk. Mahmud Fahverî (Beirut: Dâru'l-Mârifetü'l-İlmiyye, 1985), 1/294, 307.

18 Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 31.

19 Abdurraûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, thk. Abdulhamîd Salih Himdân (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs), 1/64.

20 Şemseddin Sivâsî, *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, haz. Mehmet Arslan (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 333-443; Seyyid Eyyüb b. Sıddîk, *Menâkıb-ı Çihâr-Yâr-ı Güzîn* (İstanbul: Hakikat Yayınevi, 2014), 199-271; Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Hülefâ-i Râşidîn* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2021), 325-462.

H. Osman, “İman edip salih amel işleyenler, sonra çekinip iman edenler, sonra sakınıp iyilik yapanlar.”²¹ ayetinin manasına nail olanlar arasında zikredilmiştir.²² Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelendirilmiş²³, ehl-i beytten olmamasına rağmen şefaatiyle Rabia ve Mudâr kabilesinden daha fazla sayıda insanı cehennemden çıkaracağı²⁴ ifade edilmiştir. Ceyşü'l-usra denen Tebük ordusunun askerî yönden her şeyini temin etmesi ve Rûme kuyusunu alması sonrasında Hz. Peygamberin “Bundan sonra işledikleri Osman'a zarar vermez.” hitabına mazhar olmuştur.²⁵ Mekke'ye elçi vazifesiyle gönderildiğinden dolayı Rıdvan biâtına katılamamış bunun üzerine Hz. Peygamber onun yerine elini elinin üzerine koymuş ve “Bu Osman adnadır.” diyerek biât etmiştir.²⁶ Bedir savaşında eşi hastalandığı için Hz. Peygamber onu Medine'de bırakmış ve o da savaşa katılamamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Bedir ehline olan ecirden sana da vardır.” buyurmuştur.²⁷

Sûfîler, Hz. Osman'ı açık faziletlerin ve bütün manaların sahibi olarak görmüştür.²⁸ Yine o, can ve mal feda etmede, temkin, sebat ve istikâmet sahibi olmada,²⁹ hâdiseler karşısında teslimiyet göstermede, hayâ ve hilmde,³⁰ ibadette ihlas ve ihsan şuuruna ermede, sabırla korkuya, şükürle belâyâ galip gelmede eşine az rastlanır bir örnektir.³¹ Tasavvuf klasiklerinde onun şeriat ve hakikatte gerçek manasıyla hak ve meşrû halife olduğuna dair bilgilere yer verilmiş ve şehit edilinceye kadar istikametten ayrılmadığı rivâyet edilmiştir.³² Abdullah b. Ömer'in “Kureys'te üç kişi vardır ki, insanların en ak yüzlü, en ahlaklı ve en sağlam terbiyeli kişileridir.

21 *Kur'an Yolu Meâli*, haz. Heyet (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Mâide 5/93.

22 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/55-56.

23 Tirmizî, “Kitâbu'l-Menâkıb”, 59 (No: 3697); Hakîm et-Tirmizî, *Hatmu'l-Evliyâ*, çev. Salih Çift (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 148.

24 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 104.

25 Serrâc, *Luma'*, 176.

26 İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 6/68.

27 İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdulkâdir Akççek (İstanbul: Dergâh Ofset, 1998), 3/249.

28 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 134.

29 Serrâc, *Luma'*, 178.

30 Mevlânâ, Celâleddin-i Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a*, haz. Dilaver Gürer (İstanbul: İlkhaf Yayınevi, 2017), 113.

31 Serrâc, *Luma'*, 176; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 135; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/57.

32 Ebû Bekir Muhammed b. İshâk el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 62; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 135; Abdulkâdir Geylânî, *Gunyetu't-Tâlibîn*, çev. Osman Güman (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2017), 216.

Sana bir şey söylediklerinde yalan söylemezler.”³³ diyerek ifade ettiği kişiler arasında Hz. Osman’da vardır. Haksız yere öldürülmesine rağmen kendisi için sabretmesi ve insanları Kur’an konusunda bir araya getirmesi Hz. Osman’ın diğer halifelerden ayıran en bariz özelliklerdendir.³⁴

Hz. Osman, hayâ, edep ve güzel ahlakıyla, dünyaya değer vermeyen yaşantısıyla, insanlarla beraber bulunan ama sanki onlardan ayrı duruşuyla, zenginliği rıza-i Bârî’ye ulaşmaya vasıta edinmesiyle, fakir-i sâdik olarak elde ettiği dünyalığı kendisi için değil ümmet için sarfetmesiyle, ağniyâ-i şâkirîn olarak gönül zenginliğini mal zenginliğinden üstün görmesiyle, başına gelen musibetlere karşı sabretmesiyle, elde ettiği hayırlara karşı şükretmesiyle, Hz. İbrahim gibi teslimiyetiyle, hilafeti sırasında kendi kanını kargaşa çıkmasın diye fedâ edip îsâr ruhunun zirvesine tırmanmasıyla sûfilere rol model olmuştur. Bununla birlikte onun yaşantısı tasavvufî ıstılahın oluşmasına katkı sağlamıştır. Yine onun “Ben hayrı dört şeyde buldum: Nafilelerle ibadet, ahkâm-ı ilâhînin îfâsında sabır, Allah’ın takdirine rızâ ve nazar-ı ilâhîden hayâ.”³⁵ ifadesi tasavvufî ilminin temelinde yer alan makamları barındırmakta ve sûfî için manevi terakkinin nasıl elde edileceğini izah etmektedir.

1.Hz. Osman’ın Zühd ve Fakrı

Hz. Osman’ın zühdüne dair tasavvuf klasiklerinde müstakil başlık açan ilk sûfî müellif Serrâc’tır. Diğer tasavvuf klasiklerinde zühd ve fakr başlıkları altında Hz. Osman’la ilgili bir bilgiye tesadüf edilmemektedir. Hz. Osman’ın dünyaya karşı mesâfeli yaşantısı göz önünde bulundurulduğunda *Lüma*’ dışındaki klasik eserlerde herhangi bir malumâta yer verilmemesi dikkat çeken hususlar arasındadır. Hz. Osman’ın ismi mezkûr eserlerde bu konuda zikredilmese dahi onun zâhidâne yaşantısı yer alan bilgilerde kendini göstermektedir. Bu itibarla tasavvufu zühd olarak tanımlayan sûfiler,³⁶ kendilerinden önce yaşayan Hz. Peygamber ve sahabelerin hayatlarını bir prototip olarak görmüşlerdir. Yaşantısı bu tanıma en çok

33 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ*, 1/56.

34 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ* 1/58.

35 Serrâc, *Luma*, 178.

36 Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 369.

uyan sahâbelerin başında ise hiç şüphesiz Hz. Osman gelmektedir. Zira o, zâhidâne bir yaşam sürmüş, dünyayı gönlünden çıkarmış, dünyadan yüz çevirmiş, insanların rağbet ettiği şeylerden uzaklaşmış ve onun yerine en güzele yani Hakk'a yönelmiştir.³⁷ Hz. Osman, Allah ve Hz. Peygamberle arasına giren mâsivâyâ dair her türlü perdeyi ortadan kaldırmıştır. Onun bu çabasına dair Hz. Peygamberle arasında geçen şu diyalog zühdüne bir örnek teşkil etmektedir. Bir gün Hz. Osman, Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve O'na eşinden boşanmak istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber de ona "Dikkat et! nikah benim sünnetimdir." diyerek cevap vermiştir. Hz. Osman bunun üzerine Hz. Peygambere "Kendisini kısırlaştırmak istediğini söylemiştir.", Hz. Peygamber de "Dikkat et! kendini kısırlaştırma oruca devam et." diyerek mukâbelede bulunmuştur. Hz. Osman, "O zaman ben insanlardan uzaklaşıp ibadete sarılmak istiyorum." diyerek tekrar istekte bulunmuş; Hz. Peygamber de "Dikkat et! Benim ümmetimin ruhbanlığı cihad etmek ve hacca gitmektir." buyurmuştur. Yine Hz. Osman, "Ben et yemeyi terk etmek istiyorum." demiş, Hz. Peygamber de "Yavaş ol! Muhakkak ben eti seviyorum, eğer onu bulursam yerim."³⁸ demiştir. Hz. Peygamberle Hz. Osman arasında geçen bu diyalog İslam tasavvufunun zühd anlayışını da gözler önüne sermektedir. Zira zühtte esas olan kişinin kendisine zarar vermeden, el kârda gönül yardı anlayışıyla hareket etmesi, dünyaya karşı fakîr olması fakat kimseye muhtaç olmamasıdır. Yine bu rivâyette Hz. Osman'ın ilk etapta şekilsel bir zühdü benimsediği görülmektedir. Zira Hz. Osman insanlardan uzaklaşarak kendisini ibadete vermek istemiş fakat Hz. Peygamber tarafından uyarılmıştır. Bu yönüyle Hz. Osman'ın bu tavrının zühd döneminde dünyevî olanın değersizliğinin ortaya konulduğu ekollere kaynaklık teşkil ettiğini söylemek gerekmektedir. Nitekim bu dönemde Kûfe ekolünün öncülerinden olan Davûd Tâî'nin (ö. 165/781 [?]) insanlardan uzak bir hayat sürmeyi tercih etmesi, azla yetinmesi³⁹ gibi zühdî özellikleri Hz. Osman'ın zühdî istekleriyle paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla Hz. Osman'ın zâhidâne yaşantısının bu ekollerin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Hz. Osman'ın zühdüne dâir sahip olduğu özelliklerden bazıları bir sûfiye "refaha dalmak nedir?" sorusuna verdiği cevapta gizlidir. O zât şöyle

37 Hatice Çubukcu, *Sûfilerde Muhabbet Yolu* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 129.

38 Gazzâli, *İhyâ*, 3/95-96.

39 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 7/336-367.

demidir: “Nebîler ve siddîklar için refah ve bolluğa dalmak doğru değildir. Siddîkların ahvâlinde olan refah içinde olma işi ise eşyanın dışında ona dahil olup sadece eşya ile bulunmak, ama eşyadan ayrı olmaktır.”⁴⁰ Hz. Osman malı sadece bir araç olarak görmüş ve malla birlikteliği sadece Allah’ın rızasını kazanma noktasında olmuştur. Esasında Hz. Osman malı gönlüne değil, cebine koymuştur. Bu rivâyete binaen Hz. Osman’ın siddîklar zümresinden olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.⁴¹ Dolayısıyla Hz. Osman’ın insanlarla beraber olan ama insanlardan ayrı bulunan bu tavrı Nakşibendiliğin on bir esasından biri olan “Halvet der-encümen” halk içinde Hak’la beraber olmak anlayışının nüvesini teşkil etmektedir.

Hz. Osman’ın zengin olmasına rağmen Cuma hutbesi irâd ederken üzerinde ucuz kumaştan yapılmış bir kıyafet bulunduğu, halife olmasına rağmen mescitte korumasız bir şekilde çarşafa sarınmış vaziyette uyuduğu⁴² ve yüzünde çakıl taşlarının izinin çıktığı, insanlara idare tarafından çıkarılan yemeklerden ikram ettiği fakat kendisinin evde sirke ve zeytinyağı yediği⁴³ rivâyet edilmiştir. Hz. Osman zengin iken fakir, aziz iken zelil, meşhur iken meçhûl gibi yaşamıştır.⁴⁴ O, fakrı bir izzet vesikası olarak görmüş⁴⁵, halife olmasına rağmen mescitlerde uyumuş, karnını tam manasıyla doyumamıştır. Hz. Osman, zenginliğin kendisiyle Hak arasına girmesine izin vermemiş⁴⁶, mal varlığıyla Allah’ın rızasına kavuşmuş, kendisini düşünmemiş, giyiminde ve yemesinde sade ve basit bir yaşam sürmüş, en ulvî maksada ulaşmak için yollar aramış, malını ve canını Hak ve halk için kurban etmiştir. Aynı zamanda zenginliğin, zühde ve fakra mâni olmadığını yaşantısıyla göstermiş, asıl olan zenginliğin gönle girmemesi olduğuna vurgu yapmış ve bu minval üzere hayatını idame ettirmiştir. Esasında “fakîr-i sâdık” tabiri tam anlamıyla karşılığını Hz. Osman’da bulmaktadır. Çünkü Hz. Osman’ın eşyaya sahip olması kendisi için değil başkaları içindir. Halifenin hem yaşantısı hem de “İslâm’da açılan bir gediği kendisiyle kapamaya yarayacağını bilmesem bu malı

40 Serrâc, *Luma*, 176.

41 Serrâc, *Luma*, 176.

42 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühhd*, 105; Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ*, 1/60.

43 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühhd*, 106; Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ*, 1/60.

44 Kuşeyrî, *Risâle*, 368.

45 Samet Kelleci, *Afîfüddin Tilimsânî ve Şerhu Menâzili’s-Sâirîn Adlı Eserinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022), 217.

46 Gazzâlî, *İhyâ*, 4/399.

biriktirmezdim.”⁴⁷ ifadesi eşyaya niçin sahip olduğunu gözler önüne sermekte ve eldeki mala köle olmamak görüşünü benimseyen sûfler için örneklik teşkil etmektedir. Bu minvalde Ebû Ruveym Bağdâdî'nin kendisine sorulan (ö. 303/915-16) “Fakr nedir?” sorusuna verdiği cevabın Hz. Osman'ın yaşantısından ilham alındığı söylenebilir. Ruveym'e göre fakr: “Var olanın yok sayılması, kişinin eşyaya kendisi için değil başkası için sahip olmasıdır.”⁴⁸ Dolayısıyla Hz. Osman'ın fakrı önceleyen yaşantısının teşekkül döneminde Bağdat tasavvufunun önde gelen sûflerinin fakr anlayışlarına tesir ettiği zikredilebilir.

2.Hz. Osman'ın Edep ve Hayâsı

Hiç şüphesiz edep ve hayâ ifadesi duyulduğunda akla Hz. Osman gelmektedir. O, sahâbeler arasında edep ve hayâ⁴⁹ timsali bir sahâbe olarak anılmıştır. Bu itibarla Hücvirî eserinde Hz. Osman'ın hayâ sahibi oluşuna değinmiştir.⁵⁰ Kuşeyrî ise edep başlığı altında Hz. Osman'la ilgili şu olayı aktarmıştır. Bir gün Hz. Peygamber yatağının üzerinde yatarken Hz. Ebû Bekir ziyarete gelmiş, Hz. Peygamber halini bozmadan izin vermiştir. Bir müddet sonra Hz. Ömer girmek için izin istemiş, Hz. Peygamberin yanına girmiştir. Bir müddet sonra Hz. Osman izin istemiş, bu sefer Hz. Peygamber yatağından doğrulup oturmuş, üstünü başını düzeltmiş, bacağını örtmüş ve ona da girmesi için müsaade etmiştir. Bu durum O'na sorulduğunda “Meleklerin bile hayâ ettiği kimseden ben nasıl hayâ etmem.”⁵¹ ifadesiyle mukâbelede bulunmuştur. Başka bir rivâyette ise “Osman çok utangaç birisidir. Ben istifimi hiç bozmadan eski halimde iken içeri aldığım taktirde isteğini söylemeden gideceğinden korktum.”⁵² cevabını vermiştir. Her iki rivâyette de Hz. Osman'la ilgili ortak vurgu onun hayâda

47 Serrâc, *Luma'*, 176.

48 Serrâc, *Luma'*, 75.

49 Serrâc, *Luma'*, 167; Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve ehlül-Fütüuve*, nşr. Ebû'l-Âlâ Afîfî (Kâhire: Dâru Hayâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1945), 92; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/56; Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi, 2017), 127-128; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1/456.

50 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 134.

51 Haris b. Esed el-Muhâsibî, *Tevbenin İlk Adımı*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2013), 148; Kuşeyrî, *Risâle*, 375; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2017), 608.

52 Müslim, “Kitâbu Fedâilî's-Sahâbe”, 2402.

ve Hz. Peygamberin yanında eşsiz bir konuma sahip olduğudur.⁵³ Yine bu iki rivâyet tasavvufta edep ve hayânın bir bütünün ayrılmaz parçaları olduğunu izah eder niteliktedir. Bu meyanda İbn Arabî'nin yukarıdaki olayı adeta şerh edecek mahiyetteki mânevî tecrübesini aktarmak yerinde olacaktır. Zira o, Hz. Peygamberi misâl aleminde görmüş ve bütün Peygamberlerin önünde dizildiğini, ümmetinin de etrafında toplandığını, hizmet meleklerinin Hz. Peygamberin makâmının etrafında döndüğünü, amellerden doğan meleklerin ise önünde saf tuttuğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamberin sağ yanında Hz. Ebû Bekîr'in, sol yanında Hz. Ömer'in olduğunu, olayları aktaran olarak Hz. Ali'nin bulunduğunu zikretmiş ve son olarak da iki nur sahibi Hz. Osman'ın hayâ örtüsüne bürünerek kendi işiyle ilgilendiğini vurgulamıştır.⁵⁴

Hz. Osman'ın, "Her şeyden müstağni olmaya çalıştım, dünyalık bir şeyin peşine düşmedim, temenniden de kaçındım, Resülullâh'a biât ettiğim günden beri sağ elimi tenâsül uzvuma hiç sürmedim."⁵⁵ ifadesi de onun hayâ şehrinin kapısı olduğunun en bâriz örneklerindedir. Kanaatimizce Hz. Osman'la ilgili bu iki rivâyette iki önemli hususa dikkat çekilmektedir. Birincisi, onun ilk Müslüman olduğu zamandır ki; sağ eli Hz. Peygamberin eline değerek biât ettiği için hayâsından dolayı sağ eliyle bir daha tenâsül uzvuna dokunmamıştır. İkincisi ise Rıdvan biâtında Hz. Peygamber onun yerine sağ eliyle biât ederek "Bu Osman'ın yerindedir" ifadesi gereği sevgiyle karışık bir tâzimden⁵⁶ ortaya çıkan edep ve hayâdan dolayı sağ elini kullanmamıştır.

Hz. Osman'ın evde tek başına, karanlıkta⁵⁷ banyo yaparken dâhî edep ve hayâsından dolayı avret yerleri açıkta kalır endişesiyle elbiselerini çıkarmadığı rivâyet edilmektedir.⁵⁸ Yine o, Müslüman olduktan sonra en

53 Özköse, "Tasavvuf Kültüründe Hz. Osman Algısı", 489.

54 İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, 1/17.

55 Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkullâh*, çev. Şahin Filiz-Hülya Küçük (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 365; Serrâc, *Luma'*, 176; Hargûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, 1/346; Gazzâlî, *İhyâ*, 3/729; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/56; Sühreverdi, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınevi, 2016), 248.

56 Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları), 101.

57 Şâh Veliyyullâh Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 2/856; Şâ'rânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 31.

58 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühhd*, 104.

fazla edep ve hayâ duygusunun geliştiğini, Müslüman olmadan önce de hiçbir sûrette zinaya yaklaşmadığını⁵⁹ ifade etmektedir.

Hız. Osman'ın, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer'e karşı da edep ve hayâ kokan davranışlarda bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bunun en güzel misâli Hız. Osman'ın halife seçildikten sonra hutbe vermek için minbere çıkma hadisesinde gizlidir. "Hız. Osman halife olunca hemen minbere çıkıp insanlara öğüt vermek istemiştir. Hız. Peygamberin minberi üç basamaktan oluştuğu için Hız. Ebû Bekir halifeliği döneminde minbere çıkınca ikinci basamağa oturmuş, Hız. Ömer ise halife olunca üçüncü basamağı kullanmıştır. Hız. Osman halife olduğunda kendinden önceki halifelerin oturduğu basamaklara değil Hız. Peygamberin hutbe irad ettiği birinci basamağa oturmuştur. Bunun akabinde birisi hemen, "O iki halife Peygamberin yerine oturmadı, sen mertebeye onlardan daha düşük olduğun halde nasıl onlardan yukarı oturursun" diye sormuş, Hız. Osman'da bu soruya mukâbil: "Eğer üçüncü basamağa otursam Hız. Ömer gibi olduğum düşünülür, fakat ben onun gibi değilim. İkinci basamağa otursam Hız. Ebû Bekir gibi olduğum düşünülür, lakin ben onun gibi hiç değilim. Birinci basamak ise Muhammed Mustafâ'nın makâmıdır. Benim için O padişahla benzerlik söz konusu bile değildir."⁶⁰ ifadelerini kullanmıştır. Nitekim Hız. Osman kendinden önceki halifelerden kendini daha düşük görmüş, hürmet etmiş, hayâ etmiş ve edeben onların hutbe verdikleri basamaklara oturmamıştır. Hız. Peygamberin oturduğu basamağa gelince zaten hiç kimse O'nun gibi olamaz, bu düşünce de bulunamaz diyerek birinci basamağa oturmuştur.

Tasavvufu edep olarak tanımlayan sûfîler bulunmaktadır. Onlardan birisi de Ebû Hafs Haddâd (ö. 260/874)'tır. Onun tasavvuf tanımı tam manasıyla Hız. Osman'ı tarif etmektedir. Haddâd'a göre tasavvuf tümü ile edepten ibarettir. Her zamanın kendine ait bir edebi vardır. Zamanlarla ilgili edeplere riâyet edenler Hak erlerinin ulaştığı mertebeye ulaşırlar.⁶¹ Hız. Osman her an Hak ile baş başa olduğu bilincini muhâfaza etmiş, edep ve hayâyı kendine şîâr edinmiş, Hız. Peygamber tarafından hayâ timsâli olarak anılmış ve bu mümtâz özellikleriyle edep ve hayâ dolu bir denizde⁶²

59 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/56.

60 Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2017), 477.

61 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 104.

62 Feridüddin Attâr, *Musibetnâme*, çev. Câbir Ufûr (Kâhire: Meclisü'l-Âlâ li's-Sekâfe, 2005), 1/348.

Hakk'a giden yolda sûfîlerin şaşmaz pusulası olmuştur.⁶³ Bununla birlikte Hz. Osman'ın yaşantısı edebî her iki yönünü gözler önüne sermektedir. Bunlardan ilki Hakk'a bakan yöndür. İkincisi ise halka bakmaktadır. Yukarıda zikredilen rivâyetler edebî her iki yönüne örneklik teşkil etmektedir. Aynı zamanda Hz. Osman'ın edep ve hayâ yüklü yaşantısı, her an Hakk'ın huzurunda bulunduğunun farkında olma bilincini muhâfaza etmeyi ifade eden; Nakşibendiliğin esaslarından biri olarak telakki edilen "Yâd-dâşt" anlayışının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

3.Hz. Osman'ın Vera' ve Takvâsı

Her sûfî kendi mânevî haline göre vera' ve takvâyı tanımlamıştır. Tasavvuf klasiklerinde de vera' ve takvâyâ dair sûfîlerin farklı tanımları karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımların ortak noktası şüpheli her türlü şeyden kaçınmaktır. Mezkûr eserlerde her iki başlık altında Hz. Osman'la ilgili bilgiye rastlanılmamaktadır. Esasında ashâb-ı kirâm içerisinde Allah'tan en fazla korkan sahâbelerin başında Hz. Osman gelmektedir.⁶⁴ O, günahattan sakınmış, şüpheli şeylerden kaçınmak için elinden geleni yapmıştır. Halifelîği sırasında çirkin bir şeylerle meşgul olan grubun yanına çağrılmış, oraya gitmiş, fakat grubun dağıldığını ve ortalıkta hoş olmayan şeyleri görmüş, bunun akabinde geç kaldığı ve o gruba karşılaşmadığı için Allah'a hamd etmiştir.⁶⁵ Hz. Osman şüpheli şeylere yaklaşmadığı gibi görmeye bile tahammül edememiş ve bunu bir şükür vesilesi olarak telakki etmiştir. Yine bir gün Hz. Ömer'le birlikte bir yemeğe davet edilmiş ve iştirak etmiştir. Yemekten çıktıklarında "Bir yemek gördük ki keşke görmeseydik." ifadesini kullanmış, bunu üzerine Hz. Ömer "Niçin?" diyerek bir soru yöneltmiştir. Hz. Osman da "Korkarım ki bu yemek kibirlenmek maksadıyla tertip edilmiş." cevabını vermiştir.⁶⁶ Hz. Osman'ın yaşantısında merkeze aldığı vera' daha sonra sûfîlerin mücâhede metotlarından biri olmuştur.

63 Niyâzî-i Mısırî, *Divân-ı İlâhiyât*, haz. Mustafa Tatcı (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 484.

64 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 106.

65 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 107; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/60.

66 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 104.

Hız. Osman'a göre Kur'an'ı tam manasıyla anlamının yolu şüpheden arınmış temiz bir kalpten geçmektedir. Nitekim Hız. Osman'a ait olan şu söz bu durumu anlatmaya kâfi gelmektedir. "Eğer kalplerimiz temiz olsaydı Allah'ı zikretmekten dolayı usanmazdı."⁶⁷ Burada Hakk'ı çokça zikretmekten maksat hem tespih etmeyi hem de Kur'an okumayı ifade ettiği söylenebilir. Ancak Hız. Osman'ın Allah'ın kelâmı Kur'an'ı çokça okuduğu göz ardı edilmemelidir.⁶⁸

Kalbi temizleyen bir başka âmil ise göz yaşlarıdır. Hız. Osman gözü yaşlı bir sahabedir. Onun kabirlerden geçerken sakalını ıslatacak kadar ağladığı rivâyet edilmektedir.⁶⁹ Zira gözler kalbe açılan dehlizlerdir. Bununla birlikte ibâdetlere zâhirî olarak da hazırlanmanın önemini vurgular mahiyette Hız. Osman Hız. Peygamberden birkaç kere işittiği şu hadîs-i şerifi yardımcıları Himrân'a⁷⁰ aktarmıştır. "Eğer kul güzel bir şekilde abdest alırsın ve âzâlarını birer, ikişer ya da üçer kere yıkarsın ve bu şekilde namaza durursan iki namaz arasındaki günahları affedilir."⁷¹ Hız. Peygamberden duyduklarını önce kendi hayatında tatbik eden Hız. Osman, bu hadîs-i de tatbik etmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim onun geceleri kalktığı, yardımcıları kaldırmaya kıyamadığı, güzelce abdest alıp ve ibadete koyulduğu rivâyetler arasındadır.⁷²

Hız. Osman'ın ibadet hayatının çok yoğun olduğu görülmektedir. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir."⁷³ hadîsinin râvîsi Hız. Osman'dır. Esasında o ömrü boyunca bu hâdisin muktezasınca hareket etmiş, sinisini Kur'an'la doldurmuş⁷⁴ ve şehit edilirken dâhi Kur'an'ı elinden bırakmamıştır. Her gün Allah'la olan ahidini Kur'an'la tazelemiş ve "Yaşadığım her gün ve her geceyi Kur'an okumadan geçirmekten⁷⁵ utanırım."⁷⁶ demiştir. Hız. Osman her hafta hatim etmeyi kendine adet

67 Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, 364; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, çev. Ali Ataç vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 1203.

68 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 106; Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, 1/236.

69 Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/61; Gazzâlî, *İhyâ*, 4/990.

70 Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, 288.

71 Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, çev. Ali Kaya (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2017), 475-476.

72 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 105.

73 Vekî' b. Cerrâh, *Kitâbü'z-Zühd*, 839.

74 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvânı*, haz. Mustafa Tatçı (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 272.

75 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 106.

76 Muhâsibî, *Riâye*, 370.

haline getirmiştir.⁷⁷ Hz. Osman, Kur'an'la o kadar hem dem olmuştur ki evi muhâsara altındayken dâhi mushafı elinden bırakmamış, şehit edildiği zaman kanı “Onlara karşı Allah sana yeter. O, iştendir, bilendir.”⁷⁸ ayetinin üzerine akmıştır.⁷⁹

Hz. Osman muttakî bir kul olarak namazlarını da dikkatle kılmaktadır. Geceleri güzelce abdest aldıktan sonra teheccüd⁸⁰ namazını makâm-ı İbrâhîm'in arkasında bir rekâtta yedi uzun sûreyi okuyarak kıldığı rivâyet edilmektedir.⁸¹ Yine onun vitir namazında Kur'an'ın tamamını hatmettiği de rivâyetler arasındadır.⁸² O şehit edildikten sonra hanımının şu serzenişi de Hz. Osman'ın nasıl namaz kıldığını gözler önüne sermektedir. Nitekim Hz. Osman'ın eşi “Siz onu öldürdünüz, halbuki o, bir rekâtta Kur'an' hatmederek geceleri ihyâ ederdi.”⁸³ demiştir. Bununla birlikte Hz. Osman'ın gecenin ilk bölümünde kısa bir vakit uyuduktan sonra kalkıp ibadete devam ettiği,⁸⁴ bütün namazlarını cemaatle kıldığı,⁸⁵ gündüzlerini ise oruçlu geçirdiği⁸⁶ bildirilmektedir. Bir rekâtta Kur'an'ı hatmetmek zor, meşakkatli ve uzun bir hadisedir. Bundan dolayı bu tür rivâyetleri kesretten kinâye olarak anlamak gerekmektedir. Aynı zamanda Hz. Osman'ın Kur'an'a ne kadar düşkün olduğunu gözler önüne sermesi açısından bu rivâyetler önem arz etmektedir.

Hz. Osman'ın vera' ve takvâ üzere olan yaşantısının en güzel tanımı hiç şüphesiz Amr b. Osman Mekki'nin (ö. 297/910) tasavvuf tanımında kendini göstermektedir. Nitekim Mekkî tasavvufu “Kulun her vakitte, o vakit içinde işlenmesi en uygun olan amelle meşgul olmasıdır.”⁸⁷ ifadeleriyle tanımlamaktadır. Dolayısıyla tasavvufî literatürde kullanılan “ibnü'l-vakt” tabiri, Hz. Osman'ın yaşantısında kendini göstermektedir.

Hz. Osman günlük yaşantısında ilk olarak şüpheli şeylerden kaçınmış, Kur'an'ı tam manasıyla anlamak için kalbin safvete erişmesi gerektiğini

77 Gazzâlî, *İhyâ*, 1/790.

78 el-Bakara 2/137.

79 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 105.

80 Hargûşi, *Tehzîbü'l-Esrâr*, 1/346.

81 Serrâc, *Luma'*, 177.

82 Mekki, *Kütü'l-Kulûb*, 1/168.

83 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 105.

84 Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/56.

85 Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, 586.

86 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 104; Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/56.

87 Kuşeyri, *Risâle*, 368.

vurgulamıştır. Kalbin safvet bulmasından sonra ibadetlere zâhiri olarak da hazırlanmak gerektiğinin altını çizmiş, bu minvalde güzelce abdest almanın günahların bağışlanmasına vesile olacağını ifade etmiştir. Her gün Kur'an okumayı Allah'la görüşmek şeklinde telakki etmiş ve son nefesine kadar bu hususu göz ardı etmemiştir. Namazlarını huşû içerisinde uzun sûrelerle kılmıştır. Cemaatle namazı hiç terk etmemiş ve Hz. Peygamberden hem güzelce abdest alınması⁸⁸ noktasında hem de namazlarının cemaatle kılınması⁸⁹ hususunda rivâyet edilen hadisleri rivâyet etmiştir. Netice itibarıyla Hz. Osman'ın günlük yaşantısı ve ibadetler noktasındaki bu hassasiyeti zühd hayatının merkezi Medine ekolünün öncüsü Said b. Müseyyeb'e⁹⁰ (ö. 94/713) ve onun çizgisinden gelen sûfîlere rol model olmuştur. Yine Hz. Osman bir sûfînin günlük yaşantısının nasıl olması gerektiği noktasında ilk dönemden itibaren kaleme alınan ve sûfînin günlük ibadet, evrâd ve âdâbını konu edinen *Kûtü'l-Kulûb*, *İhyâ ve Avârifü'l-Maârif* gibi klasiklerin temelini oluşturmuştur.

4.Hz. Osman'ın Sehâvet ve İsrâ

Tasavvuf, kişinin isrâ ve sehâveti vasıf haline getirmesidir.⁹¹ Bu tasavvuf tanımına istinaden Hz. Osman'ın cömert bir sahabe olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁹² Esasında Hz. Osman, en ulvî maksada ulaşmak için yollar aramıştır. Kendisine ihsân edilen servet ile Allah'ın rızasına kavuşmuş, infak noktasında da parmakla gösterilen sahabeler arasına girmiştir. Kendisini hiçbir surette düşünmemiş, sade bir yaşam sürmeyi tercih etmiştir.⁹³

Hz. Osman insanlara ikramda ve yardımda sınır tanımamış bir sahabedir. Kimin neye ihtiyacı varsa gönül rahatlığıyla infak etmiş, ihtiyacı olmayanlara da ikramda bulunmuştur. O, bir seferinde Ebû Zerr'e içinde bin dirhem olan bir kese göndermiş ve gönül zenginliğini bu hareketiyle

88 Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühd*, 288; Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, 475-476.

89 Gazzâlî, *Kalplerin Keşfi*, 586.

90 Said b. Müseyyeb'in yirmi yıl boyunca yatsı namazının abdestiyle sabah namazını kaldığı, kırk yıl boyunca imamdan ve cemaatten daha önce mescide geldiği ve iftitah tekbirini kaçırmadığı rivâyet edilmektedir. bk. Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 2/161-175.

91 Kuşeyrî, *Risâle*, 368.

92 Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/55.

93 Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/58.

göstermiştir.⁹⁴ Çünkü o, malını İslâm'ın ve Müslümanların emrine âmâde kılmıştır. Bu duruma en güzel örnek Hz. Osman'ın Medîne'de bulunan tek tatlı su kuyusu olan Rûme kuyusunun yarısını sırf Müslümanlar susuzluk çekmesinler diye bir Yahudi'den satın alıp vakfetmesidir. Bir başka misal ise Hz. Osman'ın kıtlık zamanı İslâm ordusunu kendi malından teçhiz etmesidir. Yine o Mescid-i Nebî'nin Müslümanlara dar gelmesinden dolayı mescidin yanındaki arsayı satın alıp mescidin genişletilmesi için vermiştir.⁹⁵ Bunun yanında Hz. Osman misâfirlerine ikramda bulunmuş ve gönüllerini hoş etmiştir. Hz. Peygamberle arasında geçen şu hâdise bu duruma en güzel örnektir. Hz. Osman bir gün Hz. Peygambere helva ikram etti. Efendimiz bu ikram edilen şeyin ne olduğunu sordu. Hz. Osman'da tarifini şu şekilde vermiştir. "Biz yağ ile balı çanağa koyup ateşin üzerinde ısıtıyoruz. Sonra kaynatıyoruz. Kaynadıktan sonra buğdayın öğütülmüş özünü o bal ve yağın içinde kavuruyoruz. Daha sonra katılaşıncaya kadar karıştırıyoruz ve bu şekli alıyor." Hz. Peygamber Hz. Osman'a bu tatlıyı beğendiğini söylemiştir.⁹⁶ Hz. Osman'ın bu ikramı ve Efendimizin helvayı beğenmesi İslâm dünyasında ve sûfî tekkelerinde davet ve zikir meclislerinden sonra tatlı bir şey ikram edilmesine vesile olmuştur.⁹⁷

Talhâ b. Ubeydullah, Hz. Osman'dan elli bin dirhem borç almıştı. Hz. Talhâ bu parayı biriktirince Hz. Osman'a paran hazır, istediğin zaman alabilirsin dedi. Hz. Osman da o senin malın, aile saadetine katkı sağlasın cevabını verdi ve borcu Hz. Talhâ'ya hibe etti.⁹⁸ Bu misalden Hz. Osman'ın gönlünün ummanlar kadar geniş, sehâvetinin ise kardeşlik bağlarını koparmayacak kadar kavî olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Osman hayatının merkezine "Onlar ihtiyaçları bile olsa başkalarını kendilerine tercih ederler."⁹⁹ ayetini koymuştur. O, zengin olmasına rağmen ihtiyaç sahiplerini kendisine tercih etmiş, halka imarettten yemek vermiş, kendisi ise evde sirke ve zeytinyağına talim etmiştir.¹⁰⁰

94 Serrâc, *Luma'*, 176.

95 Gazzâli, *İhyâ*, 4/972-973.

96 Gazzâli, *İhyâ*, 2/912.

97 Göztepe, "İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn'de Geçen Hz. Osman ile İlgili Bilgilerin Tasavvufî Düşünceye Katkısının İrdelenmesi", 523.

98 Gazzâli, *İhyâ*, 3/591.

99 el-Haşr 59/9.

100 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 106; Ebû Nuaym Isfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/60; Şâ'rânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 31.

Hayatının son demlerinde isyancılar kapısının önünde toplandıklarında muhâfızları kılıçlarını kuşanmışlar, bunu gören Hz. Osman onlara “Kim kılıcını kuşanmazsa onu azâd ettim.” demiştir.¹⁰¹ Fitne çıkmasını istememiş, Müslümanları kendisine tercih etmiştir. Yaralanıp can çekişirken de ağzından çıkan son söz: “Ey Allah'ım! Muhammed'in ümmetini bir araya getir.”¹⁰² olmuş ve îsârın zirvesini yaşamıştır. Hz. Osman, hayatının merkezine koyduğu îsâr anlayışı daha sonra Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî'nin (ö. 295/908) temele aldığı îsâr ekolü olarak nitelenen Nûriyye yolunun ana omurgasını oluşturmuştur. Nitekim Hz. Osman'ın Müslümanlar için canını fedâ etmesiyle Nûrî'nin arkadaşları için canını ortaya koyması hadisesi benzerlik arz etmektedir. Bununla birlikte her sûfî bir peygamberin kademi altında terbiye edildiğine inanmaktadır. Hz. Osman'ın îsâr ve sehâvetin zirvesi olarak kabul edilebilecek bu yaşantısı onun meşrep itibariyle Hz. İbrahim'in kademi altında terbiye edildiğini göstermektedir. Zira Cüneyd-i Bağdâdî tasavvufun sekiz temel üzerine bina edildiğini ifade etmiş ve bu sekiz temel prensipten biri olarak da Hz. İbrahim'in sehâvetini saymıştır. Dolayısıyla Hz. Osman meşrep itibariyle Hz. İbrahim'e benzemektedir. Bu minvalde sûfîlerden önce sahabelerin de önce Hz. Peygamberin yanından sonra başka peygamberlerin kademi altında terbiye olduğu ifade edilebilir.

5.Hz. Osman'ın Rızâ ve Teslimiyeti

Ebû Ruveym Bağdâdî tasavvufu “Allah'ın murat ettiği şey üzerine, esirgemenen kendini salıvermen ve O'nun irâdesine mutlak olarak teslim olmandır.”¹⁰³ şeklinde tanımlamıştır. Hücvirî'nin eserinde Hz. Osman'la ilgili naklettiği bir rivâyet bu tasavvuf tanımının ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Bu rivâyette Hücvirî, Hz. Osman'ın teslimiyetini, Hz. İbrâhim'in Nemrud tarafından ateşe atılması ânındaki teslimiyetine benzetmiştir. Zira Hz. İbrâhim, ateşe atılacağı zaman yanına Cebrâil'in yardım etmek için gelmesi durumunda dahi yardım istememiş, başına gelecek olana teslimiyet göstermiş ve hâlini en iyi bilen Allah olduğunu dile getirmiştir. İşte Hz. Osman'da kendisine isyân edilen bu ateş çemberinde

101 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 134.

102 Gazzâlî, *İhyâ*, 4/472.

103 Kuşeyrî, *Risâle*, 368.

yanındakilerden yardım istememiş, Allah'tan gelecek olana teslimiyet göstermiştir. Bu davranışıyla hem Hz. İbrâhim'e benzetilmiş hem de sûfiler taifesi tarafından teslimiyet hususunda örnek alınmıştır.¹⁰⁴ Yine Hz. Osman, rızâ dergâhının ayrılmaz bekçisi¹⁰⁵ olarak nitelenmiş, itirazdan vazgeçmiş, her şeyi hoş karşılamış, Hakk'a boyun eğmiştir.¹⁰⁶ Bu minvalde onun rızâ anlayışına en güzel örnek şehit edilmeden önce, evini muhâsara altına alanlara karşı savaşmak için izin istemesi üzerine Hz. Hasan'a verdiği cevapta gizlidir. O, Hz. Hasan'a evinde oturmasını, Allah'tan başına geleceğe râzı olacağını ifade etmiş, serden geçmiş, şehit olmuştur.¹⁰⁷ Hz. Osman, Allah'tan başına gelen her şeye lütfun da hoş, kahrın da hoş nazarıyla bakmış, râzı olmuş, hayra ulaşmış¹⁰⁸ ve canını Allah'tan gelene râzı kıldığında cennette Hz. Peygamberle iftar etme şerefine nâil olmuştur.¹⁰⁹

6.Hz. Osman'ın Firâseti

Tasavvufî istilahta firâset; kalpte yerleşmiş ilâhî nûrun ışığı, kalbe yerleşen mârifet, Hakk'ın nûru ile bakmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰ İbn Arabî firâseti ilâhî ve doğâl firâset olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İbn Arabî'ye göre ilâhî firâset, müminin kalbindeki bâsiret nûrudur. Bu nûr vasıtasıyla mümin, kendisine keşf olduğunda, firâsete konu olan şeyden meydana gelen hali veya kendisine ulaştıracak şeyleri bilir. Doğâl firâset ise kârineler çerçevesinde bir tür çıkarımdır. İbn Arabî bu bilgileri verdikten sonra ilâhî firâseti Hz. Osman'ın başrolde olduğu bir olayla misallendirmiştir.¹¹¹ Kuşeyrî de aynı rivâyeti daha önce *Risâle*'sinde firâset başlığı altında aktarmıştır.¹¹² Hz. Osman ilim ve irfân sahibi bir sahâbe olması hasebiyle olaylara firâset ve mârifet nuruyla bakmış, fikir gücünün niteliklerini kullanmıştır.¹¹³ Tasavvuf klasiklerinde yer alan rivayet şu şekildedir: Hz. Enes bir gün Hz. Osman'ın yanına gittiğini, yolda giderken

104 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 135.

105 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 134.

106 Kuşeyrî, *Risâle*, 371.

107 Serrâc, *Luma'*, 178; Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 134-135.

108 Serrâc, *Luma'*, 179.

109 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 105; Gazzâlî, *İhyâ*, 4/971.

110 Kuşeyrî, *Risâle*, 321.

111 İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, 7/370-371.

112 Kuşeyrî, *Risâle*, 327.

113 İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, 5/50.

de gördüğü bir kadının güzelliğini düşündüğünü dile getirmiştir. Daha sonra Hz. Osman'ın yanına girdiğini ve Hz. Osman'ın “İçinizden biriniz gözlerinden zinâ âlâmetleri zuhûr ede ede, beni ziyârete gelmiş.” dediğini ifade etmiştir. Kendisine, Hz. Peygamberden sonra vahiy mi geliyor diye sorduğunda ise ona: “Buna tabsire, burhan ve sâdık firâset derler.” diyerek yanıt vermiştir.¹¹⁴ Bununla birlikte Hz. Osman'a zi'n-nûreyn denme nedenini Mevlânâ sadece Hz. Peygamberin iki kızıyla evlenmesine bağlamamaktadır. Mevlânâ'ya göre Hz. Osman'a zi'n-nûreyn denmesinin nedeni risâletin hem maddi hem de mânevî gözü olmasından dolayıdır. Zira Hz. Osman, o apaçık görüşe göz olunca nurla dolmuş ve iki nur sahibi olmuştur.¹¹⁵

Hz. Peygamber “Mü'minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o Allah'ın nuruyla bakmaktadır.”¹¹⁶ buyurmaktadır. Allah'ın kalplerini nurlandırdığı ve gönüllerini genişlettiği¹¹⁷ sahabenin firâseti en doğru firâsettir. Hz. Osman'ın firâsetine dâir bir başka misal de Hz. Ömer'le beraber gittiği bir yemek davetidir. Hz. Osman o davetten çıktıktan sonra Hz. Ömer'e “Keşke bu yemeği görmeseydik.” demiştir. Hz. Ömer bu durumun nedenini sormuş, Hz. Osman'da “Korkarım ki bu yemek kibirlenmek maksadıyla verilmiştir.” cevabını vererek davet sâhibinin niyetini firâsetiyle açık etmiştir.

7.Hz. Osman'ın Melâmeti

Tasavvufî ıstılahta melâmet; iyiliği açıklamamak, kötülüğü gizlememek,¹¹⁸ ameli ve hali halktan saklamak,¹¹⁹ endişeli ve ümitli olmaktır.¹²⁰ Kınayanın kınamasından korkmamak esası üzerine kurulu¹²¹ olan melâmet anlayışı Kur'an'daki “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever,

114 Kuşeyrî, *Risâle*, 327; Gazzâlî, *İhyâ*, 3/53; İbn Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye*, 7/370; Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikin*, 891.

115 Mevlânâ, *Mesnevî*, 205.

116 Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 16 (No: 3122).

117 Serrâc, *Luma'*, 298.

118 Hargûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, 1/115.

119 Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, 110.

120 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 126.

121 Abdurrezzak Tek, *Melâmet Risâleleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 13.

onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir"¹²² ve "Kendini kınayan nefse yemin ederim!"¹²³ ayetlerine dayandırılmaktadır.

Hücvirî, melâmetin üç şeklinden bahsetmektedir. İlki istikâmet, diğeri kasd, üçüncüsü ise terk etmek suretiyle ortaya konulan melâmet anlayışıdır. İstikâmet üzere olan bir kişinin melâmet anlayışı; amellerini iyi bir şekilde yerine getirdikten sonra halk tarafından kınanması ve kınayanların kınamasına aldırış etmeden yoluna devam etmesidir. Kasd şeklindeki melâmet ise insanlar arasında şöhret sahibi olanın melâmetidir. Bu şekildeki bir melâmet neşvesine sahip kişi insanların ona bu durumdan dolayı meyletmesine aldırış etmeden Hakk ile meşgul olmaya devam eder. Terk melâmetinde kişiyi delalet ve küfür emri altına alır. Bu kişi melâmet ehli olduğunu sanır halbuki şeriattan uzak bir melâmet anlayışı düşünülemez.¹²⁴ Üzerinde durmak istediğimiz ve konumuzla alakalı olan melâmet anlayışı kasd şeklindeki melâmettir. Nitekim Hz. Osman melâmette kasd yolunu tutmuş, makam ve mevki bâtinen terk etmiş, halkla meşgul olmaktan kendisini alıkoymuştur. Zira Hz. Osman halife bulunduğu sıralarda bir gün hurma bahçesinden dönerken sırtına odun yüklemiştir. Halbuki Hz. Osman'ın o dönemlerde elinin altına birçok kişi bulunmaktadır. Ona bu ne hal diye sorulunca o da "Kendimi denemek istedim, nefsimin bu durum karşısındaki acizliğini sınamayı arzu ettim. Böylece halk nezdindeki itibarım ve mevkim, nefsimin herhangi bir iş yapmasına engel olmasın"¹²⁵ cevabını vermiştir. Bu olay aynı zamanda Hz. Osman'ın nefesine pay çıkarmadığının, nefsinin riyâzatla eğittiğinin, hiçliği elden bırakmadığının en büyük delilidir.¹²⁶ Hz. Osman'ın halifeyken insanların söylediklerine aldırış etmeden kölesini arkasına bindirerek katırla yolculuk yaptığı da rivâyetler arasındadır.¹²⁷ O aşere-i mübeşşereden olmasına rağmen "Şayet ben cennetle cehennem arasında olsam ve benim hangisine götürülmemin emredileceğini bilmesem, hangisine

122 el-Mâide 5/54.

123 el-Kıyâme 75/2.

124 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 123.

125 Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 124.

126 Serrâc, *Luma'*, 177.

127 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, 105; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, 1/60.

gideceğimi öğrenmeden kül olmayı yeğlerdim”¹²⁸ ifadesiyle nefesine bir an bile olsa pay çıkarmamış ve cenneti garanti görmemiştir.

Hız. Osman kendini kınamayı da elden bırakmamıştır. O hasta olduğunda Abdullah b. Mesud hastalığının ne olduğunu sormuş, o da “Günahlarımdır” cevabını vermiştir. Abdullah b. Mesud “Peki ne istersin” diye sorduğunda ise “Rabbimin rahmetini isterim” diyerek mukabelede bulunmuştur.¹²⁹ O her fırsatta Allah'ın rızâsını kazanmak için yollar aramış, halife olduktan sonra da en büyük düşmanı olan nefesine karşı cihada devam etmiş ve nefsinin boyunduruğu eline almasına izin vermemiştir.

Sonuç

Hız. Osman'ın şehâdeti tasavvuf ilminde hicri ilk iki asrı kapsayan zühhd hareketinin ortaya çıkmasında en önemli amillerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu döneme dair yazılan *Kitâbü'z-Zühhd*'lerde Hız. Osman'ın zâhidâne yaşantısına ait rivâyetlerin azlığı gözlerden kaçmamaktadır. Bunun nedenleri arasında Hız. Osman'ın halifeliği sırasında devlet yönetiminde akrabaları Ümeyyeoğullarının çok fazla söz sahibi olması, eyaletlere gönderilen valilerin halkla problem yaşaması, ictimâî, iktisadi ve dini alanda gerilemenin görülmesi zikredilebilir. Tasavvuf klasiklerinde Hız. Osman'ın tarihi şahsiyetinden ziyade manevî ve ahlakî yönü ön plana çıkmaktadır. Bu klasiklerde diğer üç halifeye nazaran Hız. Osman hakkındaki rivâyetler daha azdır. Hız. Osman zühhd, fakr, verâ, takvâ, edep, hayâ, sehâ, teslimiyet, rızâ, firâset ve melâmet hususlarında sûfîler için rol model olmuştur. Hız. Osman, yaşantısıyla sûfî taifesi tarafından güzel bir örnek olarak telakki edilmiş ve tasavvuf tanımlarındaki tüm güzel hasletleri kendisinde cem' eden bir sahabe olarak sûfîlerin manevî seyirinde mihenk taşı olarak görülmüştür. Hız. Peygamberin iki kızıyla evlenmesinden dolayı zî'n-nûreyn olarak anılmasına sûfîler manevi anlamlar yüklemişler ve genellikle Hız. Osman'ı överken ikili terkipler kullanmayı tercih etmişlerdir. Hız. Osman'ın “iki nur sahibi” olmasına yüklenen hikemî anlamlar genellikle karşımıza; tahkîk ve temkin, hilm ve hayâ, ilim ve irfan, teslimiyet ve ihlas, ikram ve iyilik, sıdk ve fakir gibi ifadelerle çıkmaktadır. O yaşantısıyla zühhd hareketinin ilk dönemdeki temsilcileri

128 Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühhd*, 106.

129 Muhâsibî, *Tevbenin İlk Adımı*, 106.

2024/Aralık/17

için rol model olmuş, îsârı önceleyen yaşantısıyla Nûriyye ekolünün temelini hazırlamış, insanlarla birlikte Hak'la beraber olma duruşuyla Nakşibendiyye tarikatının esaslarından "Halvet der-encümen" anlayışına ve sürekli Hak'ın murâkabesi altında bulunduğu bilincini muhâfaza etme tavrıyla "Yâd-dâşt" esaslarına ilham kaynağı olmuştur. Son tahlilde Hz. Osman zâhidâne yaşantısıyla tasavvuf ilminin; makamlarına, esaslarına, ekollerine, temsilcilerine, tarikatlarına ez cümle her alanına etki etmiştir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdurrahman Ali Ebu'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî. *Sıfâtü's-Safve*. thk. Mahmud Fahverî. Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1985.
- Attâr, Feridüddin. *Musibetnâme*. çev. Câbir Ufûr. Kâhire: Meclisü'l-Âlâ li's-Sekâfe, 2005.
- Attâr, Feridüddin. *Tezkiretü'l-Evliyâ*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 5. Baskı, 2017.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2015.
- Azamat, Nihat. "Melâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Beyhakî. *Kitâbü'z-Zühd*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 6. Baskı, 2013.
- Bolat, Ali. *Tasavvufun Doğuşu Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhârî*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1. Basım, 1987.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Medâricu's-Sâlikîn*. çev. Ali Ataç vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Baskı, 2017.
- Çubukcu, Hatice. *Sûfilerde Muhabbet Yolu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Demir, Hamit. "Kitâbü'z-Zühd Literatüründe Hz. Osman". *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. 501-511. Sivas: Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Dihlevî, Şâh Velîyullâh. *Hucetullâhi'l-Bâlîğa*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Baskı, 2018.
- Ebî Âsım, Amr İbn. *Kitâbü'z-Zühd*. thk. Abdülhâli Abdulhamîd Hamid. Kâhire: Dâru's-Selfiyye, 1987.
- Emre, Yûnus. *Yûnus Emre Dîvânı*. haz. Mustafa Tatçı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Esed b. Musa. *Kitâbü'z-Zühd*. thk. Ebû İshak el-Esrî. B.y.: Mektebetü'l-Vâyî'l-İslâmî, 1993.
- Gazzâlî. *Kalplerin Keşfi*. çev. Ali Kaya. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 20. Baskı, 2017.
- Gazzâlî. *İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn*. çev. Fikri Yavuz. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017.
- Geylânî, Abdulkâdir. *Gunyetü't-Tâlibîn*. çev. Osman Güman. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2017.
- Göztepe, Yüksel. "İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn'de Geçen Hz. Osman ile İlgili Bilgilerin Tasavvufî Düşünceye Katkısının İrdelenmesi". *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. 513-523. Sivas: Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Hanbel, Ahmed b. *Kitâbü'z-Zühd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Hargûşî. *Kitâbu Tehzîbü'l-Esrâr*. thk. İrfan Gündüz. İstanbul: Dâru Neşri Câmîatü İbn Haldûn, 2022.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. *Menâzilü's-Sâirîn*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 1. Baskı, 2008.
- Hücvirî, Ebî Ali el-Cüllabî. *Keşfü'l-Mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2014.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Arabî. *Futuhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *et-Taarruf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Kelleci, Samet. *Afifüddin Tilimsânî ve Şerhu Menâzili's-Sâirîn Adlı Eserinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Kur'an Yolu Meâlî*. haz. Heyet. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.

- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-Kulûb*. thk. Mahmûd İbrahim Muhammed er-Rıdvân. Kâhire: Mektebetü Dâru't-Turâs, 2001.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mecâlis-i Seb'a*. haz. Dilaver Güner. İstanbul: İlkharrif Yayınevi, 2017.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî*. çev. Adnan Karaismailoğlu. İstanbul: Akçağ Yayınları, 4. Baskı, 2017.
- Mevsîlî, Ebî Mes'ud Muâfâ. *Kitâbü'z-Zühhd*. thk. Âmir Hasan Sabri. Beyrut: Dâru'l-Beşâairu'l-İslâmiyye, 1999.
- Misrî, Niyâzi-i. *Divân-ı İlhâhiyât*. haz. Mustafa Tatçı. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Muhâsibî. *er-Riâye li-Hukûküllâh*. çev. Şahin Filiz-Hülya Küçük. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Baskı, 2014.
- Muhâsibî. *Tevbenin İlk Adımı*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: İlkharrif Yayınevi, 2. Baskı, 2013.
- Mübârek, Abdullah b. *Kitâbü'z-Zühhd ve'r-Rekâik*. çev. Abdullah Samed Afaracı. Ankara, İ'tisam Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Münâvî, Abdurraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*. thk. Abdulhamîd Salih Himdân. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. çev. Mehmed Sofuğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1. Basım, 1969.
- Özköse, Kadir. "Tasavvuf Kültüründe Hz. Osman Algısı". *Ulusal Hz. Osman Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. 487-500. Sivas: Sivas Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Rabbânî, İmâm-ı. *Mektûbât-ı Rabbânî*. çev. Abdulkâdir Akçiçek. İstanbul: Dergâh Ofset, 1998.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmî. *Hülefâ-i Râşidîn*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.
- Ruâsî, Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melih. *Ez-zühdü'l-veki'*. Medine: Mektebetü'd-Dar, 1984.
- Siddîk, Seyyid Eyyüb. *Menâkıb-ı Çihâr-Yâr-ı Güzîn*. İstanbul: Hakikat Yayınevi, 2014.
- Sivâsî, Şemseddin. *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*. haz. Mehmet Arslan. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Sühreverdî. *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınevi, 11. Baskı, 2016.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân. *el-Melâmetiyye ve's-Sûfiyye ve ehlü'l-Fütüvve*. nşr. Ebû'l Âlâ Affî. Kâhire: Dâru Hayâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1945.
- Şa'rânî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Taftazânî, Ebu'l-Vefâ el-Ganimi. *Medhal İle't-Tasavvufi'l-İslâmî*. Kâhire: Dâru's-Sekâfeti li'n-Neşri ve't-Tevzî.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- Tek, Abdurrezzak. *Melâmet Risâleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Tirmizî, Muhammed b. İshâ. *el-Câmiü'l-Kebîr*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tûsî, Ebû Nasr es-Serrâc. *el-Luma'*. thk. Abdülhalim Mahmud-Abdülbaki Sürur. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîs, 1960.
- Yesevî, Hoca Ahmed. *Divân-ı Hikmet*. ed. Mustafa Tatçı. Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi, 2017.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2021.